

алғаш аударған ұлы ақын еді.

«Гүл өскен жерге қашанда гүл өспей қоймайды», - демекші болашақта қазақ әдебиетіміздің арнасы сапалы да, толыққанды аудармаға көбейе бермек.

***

1. И.Жеменей. *Хафиз - Шәкәрім үндестігі. Алматы, 2008.13 бет*

2. Ө.Күмісбаев. *Иран әдебиетінің тарихы Алматы, Қазақ университеті, 2001*

3. Е.Э.Бертельс. *Рубайяты Омара һайяма I часть Москва 1961*

4. Е.Э.Бертельс. *Рубайяты Омара һайяма II часть Москва 1961*

5. *Шығыс жұлдыздары Алматы 1973*

6. А.Алдашева *Аударматану. Алматы 1998*

7. Қ.Шаңғытбаев *Жыр жаһаны. Алматы. Жазушы 1980*

8. С.Талжанов *Көркем аударма туралы Алматы 1962*

***

В статье рассматриваются переводы с персидской поэзии на казахский язык. В частности о переводах рубайи Омара Хайяма казахском поэтом К. Шаңғытбаева.

***

In this article it is considered the translation from Persian poetry in to Kazakh. Basicly about translation of rubais by Omar Hayam by Kazakh poet K. Shangitbaev.

Э. Ж. Қансейітова

ҚАЗАҚ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ СҮЛЕЙМЕН БЕЙНЕСІ

Ақындық поэзиядағы діни дастандардың сюжеттік-композициялық құрылымына негізінен ислам тарихының алғашқы кезеңдері алынғанмен, кей ақындар ислам дінінің пайда болуына дейінгі кезеңдерді де қамтиды. Себебі, исламның бас кітабы Құран Кәрімнің сүрелерінде берілген сюжеттерде /1/ Адам Ата мен Хауа Анадан бастап Мұхаммед с.а.с. дейінгі пайғамбарлар түгел қамтылады. Кейіпкерлердің шынайы қоғамдық-әлеуметтік ортада өсіп қалыптасып, маңайындағы адамдарға ізгілік, имандылық тағылымын үйреткен ұлағаты ақындардың эпикалық жырларымен халық ортасына жеткізіледі. Құран Кәрім кітабындағы Мұхаммедке дейінгі тіршіліктің пайда болуы, пайғамбарлардың іс-әрекеттері - бәрі де ислам дінінің арғы тарихи негіздерін айқын елестетеді.

Қазақтың ақындық поэзиясында Мұхаммед с.а.с. дейінгі пайғамбарлар туралы, көрнекті тарихи тұлғалар қатарында Сүлеймен есімі тұрақты аталып, дастандар жүйелене жырланды

Ақындық поэзиядағы Сүлейменге арналған дастандардың түп негізі Құран Кәрім кітабындағы сүрелерден бастау алады. Әрине, ислам діні пайда болған тарихи сахнасына ашық танылған VІІ-VІІІ ғасырларға дейінгі адамзат дамуының Нұр Мұхаммед с.а.с. аясындағы кезеңі де исламның толыққанды сипатпен көрінуінде дейінгі шапағатты уақыт пен кеңістік жүйесін аңғартады. "Ислам" энциклопедиясындағы ғылыми-тарихнамалық тұжырымдарды негізінде: "Сүлеймен - Құрандағы кейіпкер, мейірімді де данышпан ежелгі патша, христиандардың қасиетті кітабындағы Соломон, Дәуіттің баласы. Құранның бойынша Сүлейменнің әкесімен бірге қол астындағылардың дау-дамайын шешу

барысында ақылы әкесінен де асып түсіп, кейін оның тағына мұрагер болған. Ол Алла атынан сикырлау білімін меңгерді. Сикыршылық туралы білімді Вавилондағы Харут пен Маруттың азғындаған періштелерінен іздеген көптеген замандастарынан оның айырмашылығы - Сүлейменнің дінге беріктігі. Алла Сүлейменге елді бағындырды, шайтандар мен жындарды оған қызмет еткізді. Олар Сүлеймен үшін теңіз түбінен қазына өндірді, ғибадатхана соқты, оған сыйға тартылған "балқыған мыс бұлақтан" мүсіндер, орасан зор ыдыс және сирақты қазандар жасады. Ол жөніндегі аңыздар Мұхаммед заманындағы ақындардың еңбектерінде де айтылды" /2, 161/.

XIX ғасырдағы қазақ әдебиеті тарихындағы көрнекті ақын-жазушылардың біразы дерлік діндер тарихының көрнекті тұлғаларын үнемі жыр арқауынан қалдырмайды. Бұл - қазақ әдебиет тарихындағы ешқашан желісі үзілмеген шығармашылық үрдістердің бірі. Мысалы, Ы.Алтынсариннің дидактикалық-насихаттық бағдардағы "Өсиет өлеңдер" атты тарихи-этнографиялық шығармасында адамзат тарихы, Жаратушы Алла ("Жаратты неше алуан жұрт бір Құдайым, тең етті бәрімізге Күн мен Айын") мен ол жаратқан көрнекті тұлғалар (Дәуіт, Ескендір, Қыдыр, Ойсылқара, Атымтай, Жүсіп, Зылиқа) жырланады. Ақын фәнидегі бүкіл тұлғалардың да, олар жасаған істердің де, жинақталатын мал-мүлік, дүниенің де өткіншілігін, сондықтан қасқағымдай фәнилік ғұмырда тек қана жақсылықпен өмір сүруді уағыздайды. Ыбырайдан осы дидактикалық өлеңінде тарихи және аңыздық сипаттары тұтасқан шағын сюжеттік нысандары анық мынадай шумақтар бар:

Пайғамбар бұрынғы уақытта Дәуіт өткен.

Патша боп, бұл дүниеге даңқы кеткен.

Отыз ұлым бар ғой"- деп кептік ойлап,
 Құдайым отызын да әлек еткен.
 Жылаған Дәуіт патша, тоба қылып,
 Өзінің пенде екенін сонда біліп.
 Мұнан сол тақ-Сүлеймен туды дейді
 Отыз ұлға бір өзін жора қылып /3, 89/.

Құран Кәрім кітабындағы сүрелердің аяттарында айтылатын кейінен әлем халықтары сөз өнері мұраларында тұрақты кездесетін Дәуіт және оның баласы Сүлеймен туралы шығармалар рухани мәдениет мұраларындағы байланыстарды дәйектей түседі. Қазақ әдебиетінің ислам діні негіздерін сіңірген дамуында тарихи тұлғалардың аңыздалуы гуманистік мұраттардың игерілуіне де пайдаланылды.

Омар Шораяқұлының "һақ Сүлеймен" атты дастаны - тарихи негізбен жырланған эпикалық көлемді шығарма. Дастанның құрылымы лирикалық-дидактикалық сарындылығымен ерекшеленеді. Аңыздық кейіпкердің халықтар тарихымен ғасырлар бойы жасасып келген тағылымды ұлағатын негізге алған бұл эпикалық шығарманың тарихи шындықпен көркемдік уақыт бірлігіндегі поэтикалық болмысын аңғарамыз.

Омар Шораяқұлының бұл шығармасы адамзат тарихындағы белгілі бір тұлғаның шындық әрекеттерін, өмір кезеңіндегі оқиғалардың түпкі бастауларын негізге ала жырланғаны анық. Тарихи шындық бойынша "Соломон, царь, Израильско-Йудейского царства в 965—928 до н.э. Сын Давида. Провел административные реформы, добывался централизации религиозного культа. Согласно библейской традиции, славился необычайной мудростью, по преданию Соломон - автор некоторых книг Библии (в т.ч. "Песни песней") /4, 1243/.

Демек, Сүлеймен патшаға арналған діни дастандардың барлығы да тарихилықтың дерекнамасын негізге алады. Адамзат тарихының өсу, өркендеу жолына өзінің басқаруындағы халқын жаңашыл, ізгі істерімен бағыттауға ұмтылған патшалардың шындық істері уақыт өте келе халықтың қиялымен түрлене толығып, кейінгі ұрпақтарға алуан түрлі қоспалармен жететіні ақиқат. Әдебиеттанушы ғалым М.Базарбаев былай дейді: "Тарихи және қоғамдық шындық әдеби туындының бастау көздері болып табылады" /5, 159/.

Ал, зерттеуші А.Ісімакова шығармалардағы тарихилықтың эпикалық шығармаға арқау болатын шынайы болмысын теориялық байыптаулармен жеткізеді. "...тарихилық белгілі бір заманның нақты тарихи жағдайларын қайталанбас келбеті мен өзіндік қасиеттерін, мән-мағынасын, болмысын,

ұлттық-тарихи және өмір шындығын, идеялық-танымдық тереңдігін көркемдік тұрғыдан жырлап, тарихтың көркемдік философиясын шеберлікпен жеткізу" /5, 195/. Шындығында да, Сүлеймен патшаның өзі өмір сүрген кезеңде әкімшілік жолмен жаңалықты реформалар жасауға талпынысы, дінді ұстануды орталықтандыру жолындағы әрекеттері қарапайым халыққа оның зор көлемді мүмкіндіктерді иеленген, адам мен табиғаттағы басқа да тіршілік иелерін жаратылыстың бүкіл болмысын игерген тұлға ретінде ұлғайта танытқаны анық. Белгілі тарихи тұлғалардың өзінің өмір сүрген кезеңіне тосын, жаңашыл іс-әрекеттері мол болған сайын қоршаған әлеуметтік-қоғамдық орта сол тұлға хақында алуан түрлі пікірлер, оған қатысты жанама оқиғаларды өрбіте дамыта айтатыны анық. Бұндай әңгімелер кейінгі ғасырларда әртүрлі аңыз дауларға, ертегілік-мифологиялық сюжеттерге де ұласады. Сондықтан, тарихи шындық оқиғалардың басым бөлігі көркемдік уақыт ұғымының аясында кеңейеді. Әдеби шығармалардың тарихи шындық негіздерін сақтай отырып, көркемдік уақыт кеңістігіндегі алуан түрлі сарындармен, қиялмен туындаған қоспалармен толығытыны сөз өнері туындыларының халық ортасындағы мәңгілік сақталуын қамтамасыз етеді. О.Шораяқұлының "һақ Сүлеймен" дастанының идеялық-композициялық құрылымын саралағанда тақырып арқауындағы осы тарихи шындық пен көркемдік уақыт сабақтастығы жүйесін назарымызда ұстаймыз.

Дастанның идеялық-композициялық желісінде мынадай оқиғалар жүйесі жырланады: біріншісі - Сүлеймен Дәуітұлы пайғамбардың он сегіз мың ғаламға билігі жүрген, бәрінің де тілін білген ("Інжу жын, дию, пері, жел менен бұлт, далаңда аю, арыстан, құс пенен құрт, қараған Дәуітұлы Сүлейменге тау мен тас, дария, теңіз - осынша жұрт") құдіретті билеуші болғандығы; екіншісі - дию Самандүннің айтуымен Сендар қаласының патшасы Агорды жаулап алып, оның қызы Көнені некелеп алуы; үшіншісі - Ібілістің аздыруымен Көне ханымның айтқан тілектерін (әкесі Агордың суретін салдыруы, оған құрбандыққа түйе, өгіз сұрап, ақыры шегірткені шалдыртуы) орындағаны; төртіншіден - Сүлейменнің осы істеген қателіктерінің жазасын тартуы (Амина атты шорасының аңқаулығынан жүзігін Зүһүр шайтанның иеленіп, Сүлейменнің тағына отырғаны, Сүлейменнің бас сауғалап қашып жүріп еріксіз әртүрлі қиын жағдайларды (еріксіз үйені, балықшы болғаны, жомарт жандарға кездесетіні) басынан кешіргені; бесіншісі - Сүлейменнің тағына отырған

Зүһүрдің сыры ашылғаны ("Табансыз Зүһүр малғын тура қашып, жүзікті бара жатып атты суға"), Сүлейменнің жүзігін Алланың әмірімен Арқам атты балықтың жұтқаны, оның жүзікті ау құрған балықшының Сүлейменнің өз қолына жеткізгені.

Дастан сюжетінің осы оқиғалар жүйесімен жырлануында ақынның шындық пен көркемдік уақыт сабақтастығын сақтаған өзіндік шешімдері анық көрінеді. Дастанның идеялық-көркемдік түйіні - адамдықты түзу жолдан адастыратын, әзәзілдікті, арамдықты айыптау, жақсылықтың, адамгершіліктің асыл сапасына бүкіл тіршіліктің қолдаушы тілекші сипатындағы үндестігін дәйектеу. Дастанның кейіпкерлері екі түрлі сапалық сипаттарымен танылады: біріншісі - адалдық, адамгершілік биіктігіндегі жандар (Сүлеймен патша, Барһа ибн Аспи уәзір-әскербасы, мейірімді, жомарт кожа); екіншісі - алаяқтық, опасыздық әрекеттерін жасаушысы, жағымсыздар (Зүһүр шайтан, Ібіліс). Эпикалық баяндаумен жырланған көлемді шығармада ақын кейіпкерлерді даралауға айрықша мән берген.

Ақын дастанның бастан-аяқ құрылысында Сүлейменнің тарихи негізі анық құдіретті патша болғандығын поэтикалық бейнелеулермен даралай жырлауға мән берген. Әрине, эпикалық баяндау басым байқалады. Мысалы, мынадай баяндаулар арқылы тарихи тұлғаның даралығы айқындала жырланады:

Сүлеймен өткен сұлтан заты қалыс,
Зор дәулет бақытына болған бағыш
Қараған бүтін-дүние мемлекеті,
Ешкімге берілмеген ондай дабыс
Патшалық, пайғамбарлық ырсалаты,
Жаһанға екі аты да бірдей таныс /6, 113/.

Әлемдік сөз өнері мұраларында, оның ішінде Шығыстың классикалық әдеби-фольклорлық мұраларында ("Мың бір түнде") Сүлейменнің құдіреті мифологиялық тұрғыда бейнеленуі дастанда қиял-ғажайыптық-ертігілік сипатпен өрнектелген /6, 113/.

Қазақтың ауызекі әңгімелерінде айтылатын мынадай қанатты сөз бар: "Қолда жүзік барында Сүлейменім Сүлеймен, қолдан жүзік кеткен соң Сүлейменім сүмірейген". Халықтың арасында ғасырлар бойы айтылып келген осы қанатты сөздің мәнісін ақын дастанның сюжеттік-композициялық желісіндегі оқиғалардың дамуы, шиеленісуі, шарықтау шегі, шешімі арқылы дәлелдейді. Сүлейменнің жүзігінен айырылып қалып, қарапайым адам қалпында қаңғырып жүріп қиыншылықтар көргенін (кемпір мен шалдың қызына еріксіз үйленгені, әзелде күнкөріске ештеңе таба алмағаны, жүк (балық) тасушы болып тамақ тапқаны) - бәрі де оның өзі жасаған қателіктерінің жазасы ретінде түсіндіріледі.

Дастанның көркемдік шешімі арқауындағы осы түйіндеулерді ақын көркемдік уақыт зандылығына орай жырлайды. Бұл дастан сюжетінің шешімінде қолына жүзігі қайта оралғаны Сүлейменге Жаратушы Алланың құдіреті екендігі ұғындырылады:

Жебірейіл хахтан келіп беріпті іл һам:

"Айтты - деп, - досың сәлем Сізге, сұлтан.

Таубасын тәрік айламай қабыл еттім,

Үш түрлі етті алжарыс қате баһам.

Әуелі Көнәні алды діні пасық,

Емес ед нәбиларға ол мінәсіп.

Екінші берді сүгірет жасаттырып,

Бір қате бір қатеге кетті ұласып.

Үшінші шегірткені шығын қылды,

Мүшірікке құрбан шалу жаман кәсіп.

Зар айлап дәр қаһыма налыған соң,

Қайтадан патша қылдым бағын ашып" /6,

133/.

Омар Шораяқұлы дастанының осы әйелге байланысты жері Мәшһүр Жүсіптің "Сүлеймен мен байғыз" атты шағын қиссасымен үндеседі. Бұнда да Сүлейменнің бір сұлу әйелге қосылып, сол әйелдің айтқанының бәрін дұрыс болса да, бұрыс болса да орындауына тұрмыстық-әлеуметтік қатынастар мәдениетіне үйлеспейтін тұрғыда баға беріледі. Мысал және қисса жанрларының синтезі тұрпатындағы бұл шығармадағы әйелдің тойымсыз тілектері және олардың орындалуы А.С.Пушкиннің "Алтын балығына" ұқсайды. Шағын қиссада пайғамбар Сүлейменнің "Бір сұлу таңдап жұрттан алған" /7, 313/ тағдырына әуелі авторлық баяндаулармен сипаттама береді:

Әрқашан адамзатқа нәпсі қалып

талай жан қатын алып болған ғаріп.

Сол қатын не айтқанын қылдырыпты,

Патшаны тақ Сүлеймен билеп алып... /7, 323/.

Сүлеймен патшаға айтқанының барлығын орындатуға әбден үйренген қанағатсыз қатын ақырында шектен тыс сорақы тілектерін де бірінен соң бірін ("Қолың жетіп тұрғанда, қарма! - дейді, Атың жүріп тұрғанда, шарла! - дейді") жариялайды. Шығармадағы негізгі идеяның үстемелене, үдетіле танытылуында Сүлеймен патшаның бүкіл тіршілік иелеріне үкімі жүретін құдіретін пайдаланудың орасан зор мүмкіндігін пайдаланғысы келген қатынның өте сорақы тілегін де білдіреді. Бұл - Сүлеймен патшаға байланысты әртүрлі аңыз әңгімелер сарынымен өзіндік шығармашылық шешіммен жырлаған Мәшһүр Жүсіп ақындығының өзіндік шеберлігінің бір көрінісі.

Домбыра күй шертілер тиегінен,

Сөз саулар ақынның жақ иегінен.

Болғанша қиамет-қайым тот баспайтынҮй салдыр тамам құстың сүйегінен /7, 324/.

"Жананым, жаннан артық жақсы көрген"

деген лебизді махаббатымен қатынын ардақ тұтқан Сүлеймен патшаның бұл тілекті де орындауға деген құлшынысы романтикалық-реалистік сипатымен жырланады ("Сүлеймен зайыбының тілін алған, жиғалы тамам құсқа айыру салған").

Сюжеттің шиеленісті жері - "Тамам құс бірі қалмай жиналғанда, бір құс бар байғыз деген келмей қалған" тұсы. Қаршыға құс "Ай жүріп, ара қонып" Сүлейменнің бұйрығымен байғыздың мұрнының тесігінен қыл өткізіп сорлыны дедектетіп алып келді". Осы арада байғыз бен Сүлейменнің диалогы арқылы адамзаттың осы фәни дүниедегі мінез-құлқына, қарым-қатынастар мәдениетіне баға беріледі. Байғыздың бағалауымен тіріден өлінің біреуінің артықтығы ("Кей адам ерте жатып кеш тұрады, оны біз тірі демей, өлі дейміз"), еркектер мен қатындардың санын салыстырғанда бір қатынның артық шыққаны ("Кей адам қатын тілін алатұғын, біз оны еркек демей қатын дерміз") дидактикалық-ғибраттық ұлағатпен жырланады.

Мәшһүр Жүсіп пен Омар Шораяқұлы шығармаларындағы Сүлеймен пайғамбардың сұлу әйелге еркектік ықыласымен көзсіз берілуін назарға алуы арқылы - нәпсіге тежеу салу ұлағаты ұсынылады. Ислам қағидалары адамның өз сезімін тежеуді нәпсінің құлы болмауды уағыздайды. Адамзаттың инабатты имандылық жолындағы көңіл тазалығын сақтауы қандай деңгейдегі адамға да аса қажетті қасиет екендігі ақындардың діни дастандары арқылы дамытылады. Кейіпкерлердің қарым-қатынастарын өмір шындығы аясында өрбіту арқылы ақындар адамгершілік эстетикалық дүниетаным өрісін кеңейтті.

Осы арада ислам діни аясында жырланған лирикалық-дидактикалық өлеңдерде де, эпикалық дастандарды да пайғамбарлардың да, адамзат қауымының да Ібілістің, шайтанның азғыру, аздыру қылықтарынан неше түрлі қиыншылықтарға ұшырайтыны еске түседі. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының "Сүлеймен мен Ібіліс" (1914) атты дидактикалық жырында Жаратушы Алла мен Сүлейменнің, Сүлеймен мен Ібілістің диалогтары арқылы осы қайшылық арнайы сөз болады. Бүкіл тіршілік әлеміне шексіз билік жасаған Сүлейменнің шайтанға да үкімін жүргізгісі келіп, Алладан сұрағанда, Жаратушы "Ол итті билегенмен не қыласың?.. "Шайтанды босатпастан қойсаң байлап, жүрерсің өле жаздап аштан өзің" деген уәжді тоқтамдарын білдіреді. Бірақ Сүлейменнің "...билігін бер, қояйын тағы байлап, өлсем де аштан!" деген тілегін қайталай берген соң Алла келісімін береді.

Шайтанды байлап тастап базарға барған

Сүлеймен адамзаттың дүниедегі тіршілік қозғалыстарының барлығының тоқтап қалғанын көреді.

Ешкімнің ойында жоқ дүние-жалған,

Безіпті үлкен-кіші — бәрі малдан.

Біреуге-біреу үндеп, тіл қатпайды,

Дүниенің жұмысынан сәлі қалған /8, 7/.

Дастан сюжетінің осы жерінде - тіршілік қозғалыстарының Жаратушы Алла негіздеген ұлы заңдылығы түсіндіріледі. Базарға сатуға апарған зәнбілін ешкім алмаған кейіпкердің сұрағына ("Бұл не сыр, жұртқа түскен не күн болды? Құдая, білдірсеңші, қалдым ғой таң?!")

Көпейұлының дастанындағы оқиғаның сюжеттік шешімінде Сүлейменнің шайтанды босатуынан кейінгі тіршіліктің сан салалы қозғалыстары әлемі базар ұғымының ("Ду болып қыза берді базар енді") баламасы ретінде бейнеленеді.

Екі дастанда да басты кейіпкер Сүлеймен пайғамбар туралы оқиғалардың бел ортасында жүретін шайтан бейнесі арқылы ақындар исламдық дүниетаным мен өмір шындығы қозғалыстарын біртұтас бірлікте, сабақтастықта алып жырлайды. Адамдардың фәни дүниедегі тіршілік қозғалыстарына қатысатын әрекеттерінің барлығы да ішкі жандүниесіндегі ынта тілек ауқымына байланысты өрбиді. Сан алуан, бір-біріне ұқсамайтын әрекеттердің жақсылығын да, қателіктерін де, ондысын да, терісін де қозғаушы жақсылық пен жамандық қасиеттерінің өзара тірескен тартысқан, қарсыласқан болмысы мәңгілік қозғалыстардың ұлы Жаратушы Алла негіздеген заңдылық екендігі айқындалады.

Діни дастан композициясының басталуынан аяқталуына дейін өріліп отыратын желі - ақынның лирикалық толғаныстары, дидактикалық-философиялық түйіндеулері.

Дастанның соңында шығарма кейіпкерлерінің әрекеттеріне қорытынды түйіндеулер жасалады. Мысалы, Сүлейменнің жүзігін иеленіп, таққа отырғанымен сұлтандық мәртебелі тұлғамен таныла алмаған Зүһүр шайтанның қылығына мынадай қорытынды баға беріледі:

...Орынға өрең жетпес әлектенбей,

Шамасын байқап көсіл көрпеңіздің /6, 135/.

Ал, жүзігінен айырылып қаңғырып, мүсәпірлік күйде жүрген Сүлейменге шыбынның қастығына және жыланның достығына ("Іс түссе ер басына екі талай жерлерде дос күйініп, дұшпан сынар") да байыптала жасалады. Діни дастанның негізгі тұжырымы - Жаратушы Алланың ақ жолына жат тосын әрекеттерден аулақ болуды уағыздау:

Жақсылар, жатсаң-тұрсаң жарқыл һаққа,

- Сақта, - деп - залымдардан кеулі шұбар.

Бұзық дос Сүлейменге сүйткен болса,
Кеселі кейінгінің қандай болар,
Осындай бастан кешкен уақиғадан,
Тарихта тастап нұсқа кеткен солар /6, 135/.

Омар Шораяқұлының "Һак Сүлеймен" дастанының идеялық-композициялық желісінде арқау болған өмір шындығының негізгі сипатына тән құбылыстар, карама-қайшылықтар ақынның поэтикалық шабытты тіл өрнегімен эстетикалық астарлы, мегзеулі мағыналы тұжырымдарға, ғибратты ойларға айналған. Шығарманың мазмұны мен пішініндегі ой өрімдері арқылы көркемдік уақыт заңдылығына тән автордың өзінің және оқырмандардың, тындаушылардың қабылдау ерекшеліктері де аңғарылады. Яғни, ежелгі заманғы тарихи тұлға Сүлейменге байланысты шын оқиғалар адамдардың қиялымен кенейтілген көркемдік уақыт кеңістігіне шығып, әрбір жаңа заманның дүниетанымына да жауап берерліктей ұлағатпен жырланған. Діни дастандардың

жанрлық сипатына тән осындай ортақ ерекшелік - исламдық ағартушылықтың, дидактикалық-философиялық дүниетанымының мәңгілігін де дәлелдейді.

***

1. Құран хикаялары. - Алматы: Жалын, 1991, 224 б.
2. Энциклопедия "Ислам"/ Бас редактор Р.Нұрғалиев. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы Бас редакциясы, 1995. -1т. -285 б.
3. Алатынсарин Б. Қазақ хрестоматиясы (Киргизская хрестоматия) Алматы: Білім, 2003, 112 б.
4. Советский энциклопедический словарь /Гл. ред. А.М.Прохоров. - 4-е изд. - Москва: Сов. энциклопедия, 1986, 1600 с.
5. Әдебиеттану терминдерінің сөздігі/ Құрастырғандар: З.Ахметов, Г.Шаңбаев. - Алматы: Ана тілі, 1996, 240 б.
6. Шораяқтың Омары. Сөйле, тілім, жосылып: Өлеңдер, дастандар, айтыстар. - Алматы: Рауан, 1995, 301 б.
7. Сағындықұлы Б. Ғаламның гажайып сырлары. - Алматы: Ғылым, 1997, 296 б.
8. Көпейұлы Мәуһүр-Жүсіп. Көп томдық шығармалары, 2 том, Алматы: Алаш, 2003, 432 б.

Б. Маулет

ҚЫТАЙ ТІЛІН САПАЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Бүгінгі таңда дүниежүзі халқының 1/5-і қолданып отырған қытай тілі күрделі де қиын тілдердің қатарына жатады. Әрқандай тілді үйрену мен үйретудің өзіндік тәсілдері бар. Қытай тілі жеке әріптер емес, жеке сөздерден құрам тапқан тіл болғандықтан оны игеруде және жоғарылатуда сөздік қорын молайтудың рөлі мен маңызы зор. Бір ұлт тілін меңгеру үшін сол тілдің грамматикасын игермей болмайды. Грамматиканы меңгеру үшін сөздік қорды ұлғайтуды талап етеді. Сондықтан да қазіргі заманға сай техникалық аспаптарды қолдана отырып қытай тілін оқытқанда үйрету амалдарына да баса мән берілу керек. Төменде солардың ішіндегі бірнеше тиімді тәсілдерді атап өтпекпін:

1. Образды оқыту тәсілі. Қытай иероглифі бейнелеу формасындағы тіл болғандықтан оны алғаш сатыда үйреткен кезде образды оқыту тәсілін қолданған жөн. Қытай тілінде сөздер кілттер арқылы түрленіп, мағынасы өзгеріп отырады. Бірақ кілттің жалпылама мағынасы болады. Мысал келтіретін болсақ: « 人 » кілті айту, өйлеу, әңгімелесуге байланысты сөздерге қолданылады.

Сөз - 说 (hua);

Әңгімелесу - 谈论 (tanlun);

Сөйлеу, баяндау - 讲话 (jiang hua);

« 才 » кілті қолмен ұстауға байланысты сөздерде кездесіп, сөйлемде тістік рөлін

атқарады.

Көшу - 搬家 (ban jia);

Доп ойнау - 打球 (da qiu);

Су әкелу - 打水 (ba shui);

Стол сұрту - 撒桌子(sa zhuo zi) т.б.

« 水 » кілті суға байланысты сөздерде кездеседі.

Өзен - 河 (he)

Теңіз - 海 (hai),

Көл - 湖 (hu) деген мағыналар береді.

2. Мөлшер сөздерге баса мән беру әдісі.

Қытай тілінде әрбір зат есіммен сан есімдердің арасына мөлшер сөз қолданылады. Қытай тілінде тұрмыста жиі кездесетін және үнемі қолданылатын мөлшер сөздерді жатқа білуге үйрету және оған баса мән беру. Мысалы төменде көрсетілгендей үстелге, киімге, адамға, өсімдіктерге т.б. сол сияқты зат есімдерге байланысты қолданылатын мөлшер сөз де алуан түрлі болып келеді.

一件衣服 бір тал киім

一位人 бір адам

两把椅子 екі орындық

一辆车 бір машина

一张桌子 бір үстел

一棵树 бір ағаш

3. Дұрыс дыбыстауды үйренудегі салыстыру тәсілін қолдану. Тілдегі дыбысталуы дұрыс болмаса, фонетика да дұрыс